

יצחק מעכו איש הזוהר

הרצאה בקונגרס העולמי השמונה עשרה למדעי היהדות, ירושלים, י"ב

באב תשפ"ב

מאת יהודה ליבס

הרצאה זו מבוססת על מאמר המיועד להתפרסם כמבוא למהדורת ספר אוצר חיים שהכינה הקבוצה שלנו. המאמר כבר מצוי באתר שלי, ושם תוכלו למצוא גם הערות ומראי מקומות להרצאה היום. המאמר כולל הרבה יותר מן ההרצאה, ושם אני שוטח גם את אופיו הכללי של ספר אוצר חיים, וכן פרק גדול על החיבור שערים לזקן. במאמר מדבר אני גם על כיוונים נוספים בעולמו הרוחני המגוון של ריד"ע (יצחק דמן עכו) שנטל חלק בכל מקצועות הרוח שרווחו בישראל, אך בהרצאה זו אתייחס רק לעיקר, כלומר לזיקותיו הזוהריות של האיש.

משה אידל חברי, במאמר על שערים לזקן, מלין כנגד המגמה הזוהרצנטרית, שרואה בזוהר את העיקר, בקבלה בכלל ובפרט אצל ריד"ע. אני מודה באשמה זו ומקבל עלי בגאווה את התואר זוהרצנטריסט. אומנם בנוסח האחרון של מאמרו, אחרי שיחה עמי, משה ממתק את ביקורתו, ומדייק באופי הזוהריות אצלי, שאין עניינה דווקא בתוכני מחשבה של הזוהר אלא ביצירתיות המאפיינת את הספר. אבל בכך לא די. לדעתי ריד"ע הוא איש זוהר גם לפי התודעה העצמית. הוא ראה עצמו כשייך לתנועה הרוחנית הזוהרית וכממשיך שלה, וכך ראוהו אנשי הזוהר. אך כדי להצביע על מקומו המיוחד של ריד"ע בעולם הזוהרי אומר קודם משהו על מהותו של אותו עולם, כפי שהוא מצטייר ומתגבש לעיני במהלך עשרות שנות מחקר.

ריד"ע כתב איגרת ובה מספר הוא איך בא לספרד כדי להתחקות על מקור 'ספר הזוהר'. אפשר אומנם ללמוד מכאן שבימיו היה חיבור בשם 'ספר הזוהר', אך אין לזהות זאת בשלמות עם ספר הזוהר המוכר לנו בדפוס. בספר

הזוהר הנזכר אצל ריד"ע היו דברים שאינם בדפוסים של היום, והנמצא בדפוס כולל גם חלקים רבים שבוודאי לא נודעו לריד"ע.

יתר על כן, העולם הזוהרי שאליו הגיע ריד"ע, גם בהיותו מכונה בשם 'ספר הזוהר', אינו רק הספר, אלא תנועה רוחנית וספרותית ענפה שבמסגרתה פעלו אישית וחוגים במשך כמה דורות. אלה נבדלו אומנם זה מזה בסגנון והשקפה, אך על ההבדלים גוברים היסודות המשותפים המהווים את הזוהריות, וכוללים תודעה משיחית של רנסנס יהודי, וקבלה שאינה מושתתת על מסורת בלבד אלא מתירה לעצמה במודע ובמינונים משתנים גם עצמאות מחשבתית ויצירתיות מיתית.

החוגים הזוהריים השונים, עם הוויכוחים הקשים שביניהם, היו מודעים להשתייכותם הארגונית לתנועה זו, שבה ראו את הביטוי העמוק של היהדות. הם אף ראו עצמם אחראים לגאולת כלל ישראל, או בלשונם כנסת ישראל. עם זאת היה בהם גם קו אליטיסטי וסגור, ששקד לשמור על סודיות הווייתו ותורתו, ולא גילה זאת לציבור הכללי.

בירור הזיקה בין ריד"ע לבין הזוהר משמעותי הוא גם להבנת דמותו של ריד"ע וגם להבנת העולם הזוהרי. בעצם זיקה זו ממש אין חידוש. מאוד מפורסמת היא אותה איגרת על אודות הזוהר, שבה מתגלה ריד"ע אף כחוקר סקרן המתחקה על מקורות הזוהר, כי כל מחקר הזוהר של העת החדשה נוסד ומתבסס על איגרת זו, מאז שנדפסה ב'ספר יוחסין' לפני קרוב לחמש מאות שנה. אבל כמדומני בנוגע לעניינו העיקרי של הזוהר ניזקה של האיגרת עלה על תועלתה המחקרית, כי נעשה בה שימוש מוטעה ומטעה ולעתים גם מגמתי, הפך ממטרתו ורוחו של ריד"ע.

הדעה הרווחת במחקר, שלפיה מחבר ספר הזוהר הוא ר' משה די ליאון, נובעת בראשיתה משימוש כזה באיגרת, כי ריד"ע מספר שם ששמע שר' משה הוא מחבר הזוהר, והוא מדווח על שיחותיו בעניין זה עם ר' משה ולאחר פטירתו גם עם אלמנתו ומקורביו. פחות התרשמו החוקרים מן העובדה שזו איננה סוף דעתו של ר' יצחק, וזאת תרתי משמע, גם פשוטו כמשמעו, כי סוף האיגרת נשמט ואינו בידינו.

במשפט האחרון שעדיין מצוי בה, מביא ר' יצחק עדות מפי תלמיד קרוב של ר' משה 'שהיה מעיד עליו שמים וארץ שספר הזוהר אשר חיבר רשב"י, כאן נקטע טקסט האיגרת שבידנו והמשכה לא נמצא, אך קל לשער שההמשך כלל שלילה של ייחוס הזוהר לר' משה די ליאון והשבתו לרשב"י. כך עולה בבירור גם מלשון פתיחת האיגרת, המאמתת את אמיתותו של הזוהר וייחוסו לרשב"י, כשהיא מספרת שר' יצחק 'הלך לספרד לחקור כיצד נמצא בזמנו ספר הזוהר אשר עשה ר' שמעון ור' אלעזר בנו במערה, אשרי הזוכים לאמיתו באורו יראו אור'. וכך עולה גם בדברי ריד"ע בראשית האיגרת: 'ומפני שראיתי כי דבריו [של הזוהר] מופלאים ישאבו ממקור העליון, המעיין המשפיע בלתי מקבל בשכמל"ו [= ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד], רדפתי אחריו'.

נמצא אפוא שבמקורה שימשה האיגרת להפך משימושה במחקר, דווקא לאישוש מקורו האלהי והרשב"י של ספר הזוהר, והיא היתה אף חלק ממסע תעמולתי נרחב שנקט ריד"ע לעניין זה, כי לעיני ר' משה קורדובירו, במאה השש עשרה בצפת, היו גם תיאורים אחרים של ריד"ע בנוגע להתחקותו על מוצא הזוהר, ומהם למד הרמ"ק שר' משה די ליאון, כמו ריד"ע בעת חיפושיו, לא ראה כלל את הזוהר אלא רק שמע אודותיו.

לדעת ריד"ע הזוהר הוא אפוא ספרו של רשב"י. אך האם נובע מכך שלדעתו נכתב הזוהר בארץ ישראל בתקופת התנאים? לא בהכרח. כך נלמד מפסקה חשובה בספר אוצר חיים, שבה שוטח ריד"ע את השקפתו על הרנסנס הרוחני שהתרחש בסמוך לתקופתו, ועל החכמים החשובים של תקופה זו, ובהם רשב"י, החכם הספרדי בעל הזוהר, ודומה שגם עליו עצמו:

עוד השתכלתי בדברי הנביאים והחכמים על תוקף גלות ישראל, הוא מה שאמ' הנביא ע"ה 'ימים רבים לישראל ללא תורה וללא כהן וללא אלהי אמת'. ואז"ל 'עתידה תורה להשתכח מישראל'. וראיתי כי כל זה נתקיים עד עת בא הרב המאמין [הוא הרמב"ם] באי"ו [באחד יחיד ומיוחד?] המיל"ה [לא נודע פשר נוטריקון זה] במצרים, ור' יעקב נזיר והראב"ד בפרובינצא, והרב הנאמן [הוא הרמב"ן] לאי"ו המיל"ה בכתלונא והרב ר' יעקב כהן ור' יוסף גיקטיליא בשגוביא וספר הזוהר לרשב"י ז"ל בספרד,

שעל ידי אלה גדלו מורי ההוראות בלא יגיעה, וגדל השכל ע"י השכל
 הפילוסופי אשר חננו האל רוח פילוסופי ולא רוח קבלי, וקדושת
 הקבלה לאשר חננו האל רוח קבלי ולא פילוסופי. אמנם אשרי האיש אשר
 חננו האל ג' רוחות אלה כאחד, רוח הור"י הוא התור"י ורוח פילוסופי ורוח
 קבלי. כי הוא ודאי השלם וראוי שתשרה עליו שכינה אלא שדורו אינו ראוי
 לכך [כמו שאמרו חז"ל על הלל], ובלבד שיהא ירא אלהים כראוי במדותיו
 המתוקנות תיקון נכון.

בקטע זה מגלה ריד"ע הרבה מצפונות תודעתו העצמית. בוודאי על עצמו רומז
 הוא בדברו על מי שראוי היה שתשרה עליו שכינה בדור זה, שכן הוא בקיא
 בחכמת התורה על ענפיה השונים, וכן על רבותיו המובהקים, ובראשם, כאמור,
 הרמב"ם והרמב"ן או תלמידיהם. רשימה זו חותם ריד"ע במקור החשוב ביותר,
 והוא ספר הזוהר שחיבר רשב"י בספרד!

רשב"י הכותב את ספר הזוהר בתקופת ריד"ע ובספרד, בוודאי שאינו
 התנא הארץ-ישראלי כפשוטו, אך גם אין הוא רק גיבור ספרותי. את הפרסונה
 שלו לבשו אנשים בשר ודם, מנהיגי חוגים זוהריים, אשר הסתירו את זהותם,
 ורובם איננו יודעים מיהם. אלה הזדהו חלקית עם התנא, שקווים מדמותו מצויים
 אכן בסיפור הזוהרי, ומשתנים בחטיבות השונות של עולם הזוהר.

כך למשל, המערה שבה לפי הסיפור התלמודי הסתתר רשב"י מפני
 הרומאים, משנה פניה בחטיבות הזוהר השונות. לפי הגרסה שהיתה לפני
 ריד"ע במערה זו כתב רשב"י את הזוהר בעזרת עשרה גדולים. בנוסח הזוהר
 הנדפס שבידינו הופכת מערה זו לכינוס האדרא, שהתרחש דווקא תחת אילנות,
 אך בחטיבה מאוחרת יותר, בחוגו של ר' יוסף אנגלט, רשב"י חוזר ומתבודד
 במערה כזאת, ומתקשר עם חסידיו בעזרת יונת דואר, ובמקומות אחרים בחוג
 זה מזוהה אותה מערה גם עם נקרת הצור של משה ואליהו.

לכך מתוספת השאלה, באיזה מידה מבקשים מחברי החיבורים
 הזוהריים מן הקורא שיקבל כפשוטו את הייחוס התנאי, ודומני שגם התשובה
 לכך משתנה בין החיבורים השונים השייכים לעולם הזוהרי. חטיבת רעיא
 מהימנא ותיקוני הזוהר נראית גלויית פנים יותר מאשר חטיבת גוף הזוהר,

ואיננה מסתירה כלל את התקופה האמיתית שבה נכתבה, ושני גיבוריה, רשב"י ורעיא מהימנא (= הרועה הנאמן), הוא משה רבנו בגלגולו האחרון, משוחחים ביניהם כמי שנמצאים באותה תקופה, בסוף ימי הגלות.

עובדה זו דומה שגם לא נעלמה מרוב גדולי המקובלים בדורות מאוחרים, אף אם אינם מסכימים זה עם זה בדיוק על הסבר התופעה ועל עניינם של גיבורי הזוהר בדורות השונים. מייצג נאמן להם בכך אפשר למצוא בנתן העזתי שכתב על 'האיש שהיה בזמנו נקרא רעיא מהימנא לפי שהיה מגולגל בו נשמת מרע"ה [= משה רבנו עליו השלום], וזה ברור לרגיל בספר זה'.

אם רשב"י קיים היה בימי ריד"ע אשר כזכור הלך להתחקות על מקורות הזוהר, הדעת נותנת ששני אלה גם נפגשו. ואכן דומה שאפשר למצוא רמזים לכך בספר אוצר חיים שלפנינו. במקום אחד מספר ריד"ע שם על מורה פלאי ש'כל בגדיו פנימיים וחיצוניים צמר היו לא אוכל להזכיר שמו', ואפשר בהחלט ששם המורה הוא ר' שמעון בר יוחאי, כי במקום אחר בספר זה שוטח ריד"ע חילוקי דעות בינו לבין רשב"י, שבראשונה חלק עליו יצחק, ואחר כך מצא ראי' והודה לדבריו. דברי רשב"י המובאים שם אינם מצויים בספר הזוהר, ודומה שמדובר במחלוקת שבעל פה (דעתו של רשב"י מובאת בניגוד ל"מה שאמרתי אני").

מספר אוצר חיים נלמד שריד"ע הכיר אישית גם את החברייא, את חבורת רשב"י, החבורה הזוהרית ההיסטורית ששימשה השראה לתיאור הספרותי שבספר הזוהר. הוא מספר בספר שלפנינו, אוצר חיים, שבאומרו בתפילת שמונה עשרה 'ומקיים אמונתו לישי עפר' ראה בחזיונו 'סוד אמיתי' שממנו התחוורה לו משמעות הדבר: "ומקיים" בסוד [בר' יז, כא] "ואת בריתי אקים את יצחק", ו"ישי עפר" אלה הם המשכילים העוסקים במושכלות כל הלילה ... שבזה תתקיים שכינתו של הקב"ה שהיא אמונתו ובריתו'. דומה שכאן רומז הוא לחכמי הזוהר המכונים בו 'משכילים', והריטואל המיסטי העיקרי שלהם מתקיים בלילה, בתיקון חצות, שאז משתתפים הם כשושבינים עם הקב"ה היורד להתחבר עם השכינה בגן עדן. ואפשר גם שבדבריו על קיום ברית זו עם יצחק, רומז הוא לעצמו, ששמו יצחק והוא משתתף באותו טקס. וגם

במקום אחר באותו ספר מספר ריד"ע על כינוס וחיבור מתוך אהבה המתבצע בחצות לילה בידי אנשים המכונים 'חסידי'.

עוד מספר הוא כאן איך בא אליו אדם וביקש ממנו לעשות שאלת חלום על מזלו החלש. כך עשה ר' יצחק, ואמרו לו בחלום ברמז שאתרע מזלו של אותו אדם מפני שאין בו די יראת שמים. דומני שאותו אדם שייך היה לחוג הזוהר כי הוא מתואר כאן כ'איש שהיתה בו רוח יתירה לעורר ולהתעורר ברמזי סתרי התורה'. הפעלים 'לעורר ולהתעורר' מזכירים את הלשון הזוהרית הייחודית 'לאתערא' במשמעות לעסוק בסודות התורה. אם כן הדבר, נלמד מכאן גם על מעמדו הנעלה של ר' יצחק בקרב חברי הזוהר, כמי שבאים אליו בשאלות מיסטיות, והוא אינו חושש אף להוכיח את השואלים על חטאיהם. לכאן אפשר לצרף את החיבור שערים לזקן, ששם מתואר כנראה ריד"ע כמנהיג של חבורה כמו זוהרית (את זיהויו של הזקן עם ריד"ע העלה אידל לפני שנים באינטואיציה מבריקה, והוא חזר על כך לאחרונה במאמר מפורט. גם אני, במאמר שביסוד הרצאה זו עוסק באריכות רבה בעניינו של חיבור זה ומפתח עוד את זיקתו הן לריד"ע והן לעולם הזוהרי).

על מציאותו של חכם ספרדי בן אותו דור, בן דמותו של רשב"י, נלמד גם מספר ברית מנוחה, המביא קטעים אחדים בארמית בשמו של 'החכם ר' שמעון בר יוחאי ז"ל", ולאחד מהם מצויה הקבלה בזוהר.

על מציאות משפחת רשב"יים העומדים בראש חבורות מקובלים שממשיכים את ספר הזוהר, יש עדויות מן המאה השש עשרה. המקובל הנוצרי יוהאנס רויכלין מספר על מקובל, ממגורשי ספרד, ששמו שמעון בן אלעזר, שהיה בן משפחה של רשב"י. וכן ידועה מתקופתו דמותו של ר' אלעזר אבן יוחאי, שר' חיים ויטאל רואה בו את גדול המקובלים שקדמו לאר"י. יתר על כן, גם דמותו של בר יוחאי העולה משירו המפורסם של ר' שמעון לביא, דומה שממזגת את רשב"י הזוהרי עם בן תקופת המחבר, ודומה שפזמון השיר, 'בר יוחאי נמשחת', מלמד ששיר זה שימש במקורו לטכס ההקדשה של מנהיג חבורה זוהרית. ועל כל אלה אפשר לקרוא באריכות במאמר, וכן במאמרי על השיר בר יוחאי.

וקצת בדומה לכך, הרמ"ק האר"י והרמח"ל ראו בעצמם ובחבורותיהם המשכים של רשב"י וחבורתו. וכן גם נתן העזתי, שנטל לעצמו את כינויו של רשב"י 'בוצינא קדישא', ואחריו הלכו גם צדיקי החסידות ובעיקר ר' נחמן מברסלב.

אך מעמדו של ריד"ע כגיבור זוהרי, מובהק יותר מכל אלה. לדעתי הוא נזכר ברמזים גם בחלקים המאוחרים של הזוהר הנדפס עצמו. ברור בעיני שהוא הוא יהודה דמן עכו הנזכר בזוהר חדש פרשת בלק (נג טור ג), כמי שמתחקה אחרי ספר חכמה עתיק, ממש כפי שמתאר ריד"ע את עצמו באיגרתו דלעיל על ספר הזוהר.

אך גם בכינויים אחרים מופיע ריד"ע בזוהר, ואף תחת השם המפורש יצחק, שבחטיבות מסוימות של הזוהר פוגשים אנו בו כבן שיח ובר פלוגתא של רשב"י, ואף כמתחרהו בהנהגת החבורה. ואפשר שגם כינויו 'זקן', השם שבו מכונה גיבור החיבור (הוא ריד"ע) בשערים לזקן, מצוי בזוהר בצורת 'סבא'.

דמויות אחדות המכונות 'סבא' מצויות בזוהר, והם מייצגים סודות שונים ועמוקים, ומעשירים הן את העולמות הקבליים העליונים, והן את המציאות הרוחנית של רשב"י וחבורתו. וכך רב המנונא סבא עשוי לייצג הן את הפרצוף הקבלי העליון, עתיקא קדישא, והן את האני העליון הבלתי מודע של רשב"י, ואת השלמת אישיותו בכיוון היותר אישי ופרוע. וכן גם את ריד"ע, שעל קשרו לרב המנונא סבא הצביע לראשונה יונתן בן הראש בעבודת הדוקטור שלו.

ההקבלות בין רב המנונא סבא הזוהרי לבין ריד"ע קיימות גם בתוכן הדרשות (כגון בעניין כוס הברכה דלהלן), אך יותר מכך גם באופי החופשי, המיסטי והאסוציאטיבי של דרשות אלה. בכך מידמה ריד"ע בעיקר ל'סבא דמשפטים', שאף על פי ששמו דווקא רב ייבא סבא, הוא מזדהה חלקית עם רב המנונא סבא, כי לפי עדות עצמו בדרשותיו שט הוא בים התורה ממש כדג (בארמית נונא). בדרך זו מידמה הסבא, וכן ריד"ע, למה שנמצא בשכבה הזוהרית של רעיא מהימנא והתיקונים (גם בשכבה זו מככבים הסבים).

הקבלה אחרת תימצא באיחוד המופלא שבין האלוהות המופשטת לבין האל הפרסונאלי, מה שבא לידי ביטוי עז בכינוי הרווח אצל ריד"ע 'הרב ר' אבא' שהוא גם נוטריקון של 'הראשון בלי ראשית, אחרון בלי אחרית', בספרות הזוהרית בא הדבר לידי ביטוי בכינוי 'סבא דסבין' שמבטא גם את אישיותו של רב המנונא סבא, וגם את זקנותו של הפרצוף העליון ואת כינויו הפילוסופי: סיבת הסיבות. עניין זה, נמצא בספרות הזוהרית דווקא באידרות ובתיקונים (מעניין שהרמ"ק מוצא בשני אלה מדרגה אחת, גבוהה מגוף הזוהר).

אך כאן נתרכז במאורע היסטורי המשותף לר' המנונא ולריד"ע. בסוף חיבור אידרא רבא מסופרת אנקדוטה, שעניינה תמוה ומפתיע. רשב"י מביע את פליאתו על כך שאלוהו הנביא נפקד מושבו ולא השתתף אתו בכינוס האדרא ובגילוי סודות התורה. אז מופיע אליהו ומתנצל על כך שלא יכול היה לנכוח באדרא כי בדיוק אז נשלח על ידי הקב"ה להציל את רב המנונא סבא וחבריו מהתמוטטות ארמון המלך, ששם היו אסורים, התמוטטות שבה נקברו ונהרגו ארבעים וחמשה בני אדם. קשה, אגב, שלא להיזכר כאן במ"ה ההרואים בהילולת ל"ג בעומר במרון בשנת תשפ"א.

לדעתי הצלת רב המנונא מן ההתמוטטות רומזת למאורע העיקרי בחיי ריד"ע: הצלתו בשנת נ"א (1291) מחורבן עכו, בסמוך לחג השבועות, הוא זמן אידרא רבא, בשעה שנכבשה עיר זו, המבצר הצלבני האחרון בארץ ישראל, בידי הכובשים הממלוכים. לפי המקורות ההיסטוריים שיאו של חורבן זה היה אכן בנפילת ארמון, ארמון הטמפלרים, המסדר הצלבני שהגן על העיר, שקבר תחתיו רבים. רוב הנקברים היו מן הסתם בני המסדר, ודומני שזה פירוש הכינוי פרדשכי, שבו מכנה האדרא את ההרואים שנקברו בהתמוטטות הארמון. זו ככל הנראה המלה היוונית שפירושה אנשי מסדר, כי מסדר, מדיני או צבאי, נקרא ביוונית פרטכסיס (παράταξις).

הקשר בין אדרא רבא לבין חורבן עכו עלה על דעתי כבר לפני יותר מארבעים שנה, במאמרי 'המשיח של הזוהר'. כפי שהראיתי שם הדרשות האינטנסיביות באידרא על הפסוק וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדָום לִפְנֵי מֶלֶךְ מֶלֶךְ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל (בר' לו, לא), מרמזות לא רק על התווה שקדם לתיקון

בעת בריאת העולם, אלא גם לחורבן ממלכת הצלבנים ומסדרי הנזירים, הרווקים והעקרים, שצריך לקדום לגאולת ישראל.

עניין זה מקבל חיזוק רב בהקבלות נוספות, שאני מביא בפירוט במאמר החדש, בין עולם האידרא לבין מסדר האבירים הטמפלארי. את הידיעות על מסדר זה, שגורלו קשור היה בכמה נימים לגורל היהודים, שאב הזוהר, ככל הנראה, מיצחק דמן עכו. דומה שאפילו שמו של המסדר הטמפלארי מצוי בתחילת האידרא, כאשר המתאספים מוצגים כמי שהיו קודם ב'אידרא דבי משכנא', המתוארת כמקום דין ויראה. מלבד משמעויות רבות נוספות שנודעות לצירוף זה, אשר נידונו במחקרי הקודמים, 'אידרא דבי משכנא' דומה מאוד, בחלקו בצליל ובחלקו במשמעות, לצירוף הלטיני *ordo templaris* (= מסדר המקדש). לכך יש להוסיף גם את הצירוף 'בני היכלא דמלכא' הרווח גם הוא בזוהר לציון בני חבורת רשב"י, ומהדהד גם הוא את הצירוף הלטיני הנזכר.

את הקשר בין האידרא לבין אנשי המסדר אפשר לחזק לפי תיאור 'בני האידרא' בספר אור זרוע לר' דוד בן יהודה החסיד, שהיה גם הוא בעכו בזמן חורבנה. בני האידרא מתוארים שם כמי שהתקשו בשאלת מציאותה של המילה אמן בלשונות הגויים, והפנו שאלה זו אל 'החכמים', ואלה ענו להם שאמן זה בגימטריה 'יהו"ה אדנ"י'. שאלה זו מתאים לה שתישאל על ידי גויים, ו'החכמים' שהשיבו אפשר שהם בני חוגו של ריד"ע, כי השאלה ותשובתה מצויות בספרו אוצר חיים. גם תשובה זו עשויה להתקבל על דעת הגויים, כי גם הנוצרים נהגו לחשב את הגימטריה של המלה 'אמן' בכתיבה יוונית.

תיאור ההתכנסות בתחילת האידרא של תשעה חברים המתוארים (כנראה באופן אלגורי) כלובשי שיריון, חרבות ורמחים, מעלה על הדעת את הטמפלארים, שהיו מסדר צבאי, שבראשיתו מנה תשעה חברים. זאת ועוד. תשעת חברי האידרא נושאים בתחילתה שבועה חמורה של התקשרות למנהיגם, הדומה לשבועות המסדרים הנוצריים, בכינוסיהם שנערכו בחג השבועות (מכאן הצירף האנגלי *Pentecostal Oath* הידוע מאגדות המלך ארתור), ממש כמו האידרא שהיא בוודאי גם תיקון ליל שבועות.

הזוהר רגיל לקלוט לתוכו, בשינוי משמעות, הרבה מחכמות אומות העולם, וכך אפשר למצוא בו גם הרבה יסודות המיוחסים למסדר הטמפלארי. אומנם תורת הטמפלארים סודית היתה, וחלק מיסודות אמונתם ידועים רק מדברי רודפיהם בתחלת המאה הארבע עשרה (אגב, פיליפ היפה, מלך צרפת, רודף הטמפלארים גם גירש מארצו את היהודים), וחלק אחר נודע ממסורות של מעריצי הטמפלארים או שונאיהם בדורות הבאים. החוקרים חלוקים בשאלה באיזו מידה אפשר באמת לראות ביסודות אלה חלק אמיתי של המורשת הטמפלארית, אך אולי דברי אלה, באשר להיקלטותם בזוהר, מחזקים את אפשרות האוטנטיות שלהם.

בין הכפירות שיוחסו לטמפלארים היתה האשמתם ביוהניזם, כלומר בהערצת יוחנן המטביל, וביתר דיוק הערצת ראשו הכרות, למעלה מן ההערצה לישו. אפשר למצוא לכך מקבילת-מה באידרא, שעיקרה תיאור פרצוף אריך אנפין, שאינו אלא ראש בלבד, והוא נעלה על זעיר אנפין, שהוא עיקר אלהי הדת היהודית.

תיאור אריך אנפין וזעיר אנפין כשני זכרים המביטים זה בזה הוא התפתחות מאוחרת של המיתוס הזוהרי. בשלב הראשון נחשבו אריך וזעיר כזכר ונקבה. כך הראיתי באריכות כבר לפני שנות דור, במאמר המשיח של הזוהר, אך לא עלה אז בידי להסביר את סיבת השינוי: מה ראה הזוהר, שבעיניו אין ריטואל קדוש יותר מזיווג הטרו-סכסואלי, לשנות כך את התיאור הארוטי של הסתכלות הזכר בנקבה. אך עתה עולה בידינו הסבר כלשהו: שינוי זה אירע בהשפעת התיאולוגיה היוהניסטית שהביא ריד"ע מן הטמפלארים (לשני הפרצופים יש, עם זאת, גם שורשים יהודיים עתיקים).

גם השפעות טמפלאריות נוספות נמצא בזוהר. כך למשל עניין השושנה, שבה פותח ספר הזוהר לפי חלק נכבד מעריכותיו (כגון דפוס מנטובה), שבכך מסומן הוא כתורת סוד, כ-sub rosa, תחת השושנה, לפי הטרמינולוגיה של מסדרי הסוד הנוצריים.

השושנה מתוארת בזוהר גם ככוס של ברכה. גם מוטיב זה מפותח בזוהר במקומות רבים, במיוחד בדרשותיו של רב המנונא סבא הקשור כזכור

לריד"ע, וכן בכתבי ריד"ע ובשערים לזקן. בכל המקומות האלה (שנידונים באריכות במאמר) נודעת לכוס זיקה מיוחדת למקדש ולגאולה, ובדומה לתפקידו של הגביע הקדוש במסדר הטמפלרים.

השם יצחק דמן עכו לא היה מוכר לרוב המקובלים, ורק בדור האחרון נדפסים ספריו. אך מאחורי הקלעים היה הוא אישיות עיקרית בעולם הקבלי והזוהרי. המחקר אודותיו מוסיף דמות מופלאה ביותר בחזית מחשבת ישראל, וגם מעשיר מאוד את הבנת התופעה האדירה הנקראת ספר הזוהר.